

Den tillærte inkompetence

Af Søren Søgaard

Af alle indgangsniveauer i faget dansk er det første det vigtigste. Og i virkelighedens verden findes der slet ikke noget udgangsniveau, med mindre der skulle ske det, at verden stivnede i en færdig og endelig form, og alle historier holdt op. Det sprog, der skulle bruges til at beskrive denne tilstand, ville være det endelige udgangsniveau.

Undervejs kan man så opstille alle mulige standarder og krav, men det karakteristiske for dem vil altid være, at de er vilkårlige i den forstand, at de lige så godt kunne have været opstillet anderledes, og at deres evne til at forudsige de målte personers fremtidige præstationer er ret langt nede i nærheden af nul. Verden er fuld af beretninger om fremragende mennesker, som fik deres fremtidsudsigter malet i triste farver ved deres "udgangsniveauer".

Indgangsniveauet i skolen forudsætter, at børnene møder op med et rimeligt fungerende sansemotorisk apparat samt et talesprog, og det er et stort held for os alle, at de fleste faktisk gør det, for, som Don Murray ynder at udtrykke det, hvis skolen skulle lære de små børn at tale, ville halvdelen af befolkningen forblive stumme.

Herfra sejler de så ud på det store hav af uddannelser og andre socialisationer i den kultur, vi alle driver rundt i. Og hvis de passerer ydermolen til det åbne hav på ret kurs, skulle de ikke have problemer. Men starter de ude af kurs, bare en halv grad, stiller sagen sig anderledes. En halv grad er der ikke mange, der lægger mærke til, herregud, hvad er en halv grad? Men hvis man sejler ni eller tolv år en halv grad ude af kurs, ender man ret langt fra, hvor man skulle have været, og jo længere tid, der går, jo vanskeligere bliver det at få plimsolleren rettet ind.

Jeg siger dette også ud fra et meget personligt perspektiv. Mine egne børn har haft meget forskellige læringsforløb. Den første var heldig (tænk, at man skal sige det!) og havde i sin skoletid kreative, rummelige lærere (i hvert fald i dansk), som interesserede sig for elevernes forståelse af verden og gjorde dem glade og trygge ved sig selv og dermed produktive. Den anden havde snæversynede, formalistiske, fejlfindende bogholdere, der underviste ud fra en overbevisning om egen ret og gjorde deres elever usikre og passive.

Jerome Bruner fortæller om det sted i hans liv, der bestemte hans senere karriere som uddannelsespsykolog. Han lavede på det tidspunkt

rotteforsøg i et laboratorium for at finde ud af, hvad stress betyder for læring. Rotternes opgave var at finde vej ud af en labyrint. Hver gang de valgte forkert, blev de straffet med et lille stød. En del af rotterne var forud blevet stresset med strøm i et andet miljø, sådan at lige meget hvad de foretog sig, fik de det lille stød. De friske rotter løste opgaven efter gennemsnitlig 20 forsøg. De stressede rotter brugte 170. De havde lært, at de ingenting kunne, og at intet nyttede.

I skolen underviser vi efter et princip, som kan forekomme lige så besynderligt i det omfang, vi følger det. Vi opmuntrer eleverne til at gøre deres bedste, hvorefter vi belønner dem med en dårlig karakter. Derefter siger vi, at de skal gøre det igen. Og igen, og igen. Og på et tidspunkt undrer vi os over, at de ikke gider mere.

Dansk er skolens vigtigste fag, for sproget er ikke blot et mekanisk værktøj, der sætter os i stand til at kommunikere tanker og erkendelse. Tanker og erkendelse kan slet ikke tænkes uden. Sproget konstruerer selve vores verden og dermed alt, hvad vi ellers kalder fag i vores uddannelsessystem. Da Adam gik rundt i Edens have og gav alle ting navne, blev verden til, ikke før. Og læg mærke til, at det var Adam og ikke Gud, der opfandt sproget. Det fattige sprog er et fængsel, en fattig verden med fattige tanker, som vi kun kan kompensere for ved hjælp af billeder og drømme.

Fra vi er ca. seks år gamle bliver vi tosprogede. Ved siden af talesproget kommer skriftsproget, det første fremmedsprog. Skriftsproget har en række fordele frem for talesproget. En af dem er, at man bliver nødt til at eksplicitere alting for at kunne skrive. En anden er skriftsprogets permanente karakter, der betyder, at man gennem skriften eksternaliserer sine indre oplevelser og erkendelser, sådan at de bliver til ydre genstande, der kan betragtes fra alle sider og forhandles med andre mennesker. Sproget, og især skriftsproget, bliver derfor til kulturskabte erkendelsesværktøjer, som vi bruger til at benævne og fortolke verden omkring os. Og som vi ved fra den hermeneutiske cirkel, bygger alle fortolkninger på et samspil mellem helhed og dele. Delene får deres betydning af helheden, som på den anden side igen består af delene. Men helheden er altid større end summen af de dele, den består af, og helheden kommer altid først. Man skal først forstå skoven, før man kan forstå de enkelte træer. Og de enkelte gader i byen får først mening, når man forstår hele byen. Derfor skal romaner læses i ét hug, og tekster skrives med det indre blik stift rettet mod historien.

Det er derfor absurd at tro, at man kan lære mennesker det mystiske og berusende skriftsprog blot ved at lære dem at stave, eller at man kan gøre mennesker interesseret i litteratur ved at lære dem litterær analyse. Stavning og analyse er mekanik, skrivning og litteratur er helhedsoplevelser og helhedsfortolkninger. Først når helhederne er på plads, og mennesker er trygge ved deres egne kræfter som fortolkere og konstruktører, kan man kigge på mekanikken.

Så når vi snakker om indgangsniveauer, er det vigtigt, at mennesker tager sproget i besiddelse til det, det er beregnet til: at konstruere oplevelser og mening. Det er faktisk muligt at lære små børn at læse ved at lære dem at skrive egne historier med ført hånd uden at spekulere på mekanikken, omtrent som de lærer at tale. Det er muligt at give trætte 7.-klasser troen på, at det er spændende og morsomt at skrive, ved at tilbagegive dem magten over deres egne historier og deres egen virkelighed. Og det er muligt at samle mennesker op efter gymnasiet og sende dem på opdagelse i deres egne verdener, hvis man giver dem lov til at hjælpe sig selv og hinanden med at konstruere skriftsproglige helheder, der altid vil være større end summen af de dele, de består af.

Niveauer burde derfor slet ikke handle om elevers målelige (?) præstationer efter gud ved hvilken undervisning. Niveauerne burde handle om undervisningen. Således burde skriftlig dansk deles op i to niveauer, som man kunne kalde fx *skrivning* og *mekanik*. Skrivning skulle handle om at indsamle, fokusere og forme gode historier om verden, som kan læses og forhandles med andre uden utidig indblanding af bedrevidende bogholdere. Mekanik skulle så handle om bogholderiet, de mekaniske dele i sproget, som bedst indlæres mekanisk, og uden at den skrivendes personlighed er på spil. Sandt er det i hvert fald, at jo mere, man skriver, jo bedre bliver man til det, og jo lettere lærer man også mekanikken. Man kan lære at stave ved at lære at skrive, men man kan ikke lære at skrive ved at lære at stave.

En elev i 9. havde skrevet en stil om et billede fra det 19. århundrede, som virkelig havde gjort indtryk på hende. Det var en glimrende tekst, fokuseret på billedets vigtigste historie, elegant vekslende mellem beretning, beskrivelse og sceniske mellemspill med spændende tempuskift og god struktur. Læreren gav hende stilen tilbage med et 8-tal, røde streger under nogle få stavfejl og en kort melding om, at der burde have været flere analytiske iagttagelser.

Eleven havde gjort sit bedste og investeret et stykke af sin person i en god tekst. Læreren havde gjort sin pligt og anvendt sin målestok. Hvis eleven går rundt med en vag følelse af at være en stresset rotte i en labyrint, er det jo ikke lærerens skyld.

Jerome Bruner

Forskningsprofessor i psykologi ved New York University, en af hovedpersonerne bag den såkaldte 'kognitive revolution' og bag kulturpsykologien. Seneste bogudgivelse på dansk er *Uddannelseskulturen*, som udkom på Munksgaard i 1998.

Don Murray

Faldskærmssoldat under 2. verdenskrig, forfatter, journalist og lærer, professor emeritus i engelsk ved University of New Hampshire. Klummeskriver ved Boston Globe og en af verdens kendteste skrivepædagoger. Har optrådt flere gange i Danmark, men ingen af hans bøger er desværre oversat. Gode titler er *Writing for Your Readers*, *A Writer Teaches Writing* og *Write to Learn*.